

NÆSTVED. NEDLAGTE OG FORSVUNDNE KIRKER

KAPEL I HELLIGAANDSHUSET

Byens Helligaandshus nævnes første Gang 1398, da det betænkes i Fru Ida af Gladsaks' Testamente¹. 1514 gjordes et mislykket Forsøg paa at omdanne Stiftelsen til et Kloster². 1532 blev Helligaandshuset overladt til Næstved By, som skulde holde det vedlige og dér forsørge fattige, elendige og syge Mennesker. 1631 henlagde Christian 4. Næstved Hospitals Midler under Vartov, men Bygningen tilbagekøbtes af Kommunen 1636 og brugtes siden som Hospital og Fattighus. I 1800'erne har dens Anvendelse været meget vekslende, saaledes en Tid efter 1883 militært Sygehus. 1926 restaureredes Helligaandshuset og indrettedes til Brug for *Næstved Museum*³.

Skønt det middelalderlige Helligaandshus var en Lægmandsstiftelse, har det dog haft et Kapel, nævnt i et Pavebrev af 1514 som »capella ad altare beate Marie virginis«⁴. Ogsaa i 1700'erne havde Stiftelsen en Kirkesal⁵. Da Helliggejst Hospitals Fattiglemmer i Aaret 1800 rettede en Ansøgning til Sjællands Biskop, blev der skrevet, at »Kirken er som en Røverhule, og der kan ingen Gudstjeneste holdes, som vi dog er vant til og saa højlig kunde behøve, da mange Lemmer af Alderdom og Svaghed aldrig kan komme i Guds Hus, og Gud véd, Præsten vilde nok«. Biskoppen besøgte Kirken, og »saa' den ud som en Stald«⁶. Sagen endte med, at Kirken blev nedlagt, og samtidig ophørte man at benytte Helliggejst Kirkegaard, der laa Syd for den nuværende Bygning⁷.

Helligaandshusets Arkitektur skal ikke skildres i alle Enkeltheder, men kun omtales, forsaavidt den belyser Spørgsmaalet om, hvor i Stiftelsen det katolske Kapel og den lutheranske Kirkesal har ligget.

Den bevarede Bygning, paa den østre Side af Ringstedgade, er en 33 m lang, sengotisk Murstenslænge med Gavl mod Gaden. Opført i Løbet af 1400'erne bærer den Præg af at være rejst i flere Byggeperioder og at have undergaaet Ombygninger allerede i Middelalderen. Husets østre og vestre Dele er ikke ganske samtidige, omend der i begge Afsnit findes ret rige Formstensprofiler i Vinduer og Døre. Stateligst er Gadegavlen (Fig. 1) med den midt-stillede Dør og den syvtakkede Taggavl, hvis Højblændinger danner to Grupper, som i Midten skilles af fire Cirkelfelter, af hvilke det øverste gennembryder Toptinden. Iøvrigt er ogsaa den søndre Langmur med dens mange Vinduer og Døre behandlet som Façade. Østgavlen har ligesom Vestgavlen syv Kamtakker med et Cirkelhul i Toptinden, men er iøvrigt ganske glat, og dens nedre Del bærer Spor af at have været sammenbygget med en Tværfløj. Fortandinger i nordre Langmur stadfæster yderligere, at der til den nuværende Længe har sluttet sig en Østfløj, og at Helligaandshuset maa have omfattet et større Komplex, som har ligget Nord for den bevarede Bygning paa et Areal, der ikke længere hører sammen med Helligaandshuset.

Gadegavlen blev restaureret o. 1885, medens den øvrige Del af Bygningen, der en Tid lang var meget forsømt, blev istandsat 1926 (Arkitekt Tidemand-Dal). Ved de før Istandsættelsen foretagne Undersøgelser og under selve Arbejdet fremkom mange Vidnesbyrd om de nævnte, middelalderlige Ombyg-

ninger, særligt i Vestpartiet. Gadegavlens Stuevinduer har været smallere og har haft Formstensprofiler som Dørens. I det indre er der fundet Hvælvingsspor og Pillefundamenter, som viser, at Rummet nærmest Gavlen i hele Bygningens Bredde har været treskibet, overdækket med 3×3 Hvælvinger, men saa lave, at de ikke er naaet op i øvre Stokværk. Senere er dette blevet forandret; indtil 1804 var Rummet vel overhvælvet, men med fire Hvælvingfag, som spændte fra Væg til Væg⁸. Denne Ændring af Hvælvene maa sikkert være foretaget i den seneste Middelalder, ligesom en Fornyelse af Tagværket, der endnu er sengotisk (med Huljærnsnumre, ordnede i særlige Rækker for Øst- og Vestpartiet), og en delvis Ombygning af Gavlene.

Ved den sidste Restaurering, da Bygningens middelalderlige Tilstand rekonstrueredes, genopbyggedes Hvælvingerne ikke, men det store Gaderum er genskabt i sin fulde Udstrækning, og dets ældste, treskibede Plan er markeret i Gulvets Munkesten.

1804 fjærnedes ikke blot Hvælvene, men ogsaa alle indre Skillevægge. Alligevel viser Døre, Vinduer og Spor efter Vægge, at Østpartiet i Middelalderen har været delt i Smaakamre. Kapellet kan derfor ikke have været placeret som i det forlængst nedrevne Helligaandshus i Nykøbing F., hvor det i al Fald efter Reformationen har ligget i Vinkelen mellem to Fløje. Langt snarere har Næstved Helligaandshus i det smaa efterlignet den tilsvarende Stiftelse i Lübeck, hvor det store Kirkerum er Forstue mod Gaden. Ogsaa senere vedblev det hvælvede Rum at tjene som Kirke. Her var der ophængt tre smaa Lysekroner, og nær Vestgavlen var der over Taget rejst et lille Rytterspir med to Klokker⁸.

Endnu 1744 stod i Hospitalet et gammelt, af Eg udhugget Billede, S. Jørgen paa sin Hest⁹.

KLOSTERKIRKER

Franciskanerne fik Hus i Næstved o. 1240, og 1270 indrømmede Skovkloster dem Tilladelse til at besidde deres Jorde og Grunde og lovede dem, at de maatte faa det nødvendige Ler til Tilvirkning af Teglsten. Rimeligvis var det i Sammenhæng med de forudgaaende Forhandlinger, at Kardinal Guido i disse Aar stadfæstede Skovklosters Ret til Vor Frue Kirke (ecclesia B. Virginis) »som skulde bygges i Næstved, og hvor Brødrene kunde holde Tjeneste«¹⁰. 1532 blev Munkene udjagede efter forud at være forfulgt af Rigshofmester Mogens Gøye, der fratog dem en Kalk, skønt hans Forfædre og Hustru laa begravede i deres Kirke, og Byen fik kongeligt Forleningsbrev paa Graabrødreklosteret. *Kirken* blev staaende til 1552, da det tillodes Borgerne at nedbryde den og bruge Stenene til Forbedring af Raadhuset¹¹, Tømmeret til

Skibbro og Bolværk. Pladsen, hvor Kirken stod, skulde udlægges til Torvet. Senere fortæltes, at »Kagen« var rejst paa Alterets Plads¹². Torvet er Byens nuværende Axeltorv, hvor der i nyere Tid er sporet Mure og Gravlæggelser¹³.

Fra Klosterkirken stammer vistnok Gravsten Nr. 3 i S. Peders Kirke og Stenen i Gunderslev Kirke (Ø. Flakkebjerg Hrd., Sorø A.) over Fru Mette Bydelsbak, Rigshofmester Mogens Gøyes første Hustru, der døde 1512.

Dominikanernes Kloster blev næppe, som det sædvanlig siges, stiftet 1242, men det eksisterede 1277. Klosterkirken nævnes 1292, da der testamenteredes 3 Mark Penge til dens Bygning, og 1400, da Paven tilstod de kirkesøgende Aflad¹⁴. Efter Reformationen blev Klosteret en ufri Herregaard, Sortebrødregaard. 1823 købtes Bygningerne af den Ostenfeldske Stiftelse, hvis 1840 opførte Hovedbygning endnu minder om Sortebrødre-Klosterets Beliggenhed sydøstligst i den gamle By. Af Klosterkomplekset stod indtil 1840 to Længer, en nordre og en vestre, den sidste omtrentlig svarende til den nuværende Stiftelse. *Kirken*, der har dannet den søndre Fløj i et firlænget Anlæg, er antagelig nedrevet snart efter Reformationen; ialfald ses kun de tre andre Længer paa Resens Byprospekt, men 1743 sagdes der dog, at Kirkens Rudera var ganske kendelige¹³.

Brødrene havde 1456 givet Maler Hans Backmester i Lübeck Forskud paa en Tavle, som han ikke vilde levere dem¹⁵.

Fra Sortebrødrekirken stammer Gravsten Nr. 9 i S. Peders Kirke og Gravstenen over Hr. Niels Pedersen Gyldenstjerne i Ringsted, idet Ridderen 1456 testamenterede Brødrene sin Hest og sit Harnisk for »Lejersted«¹⁶.

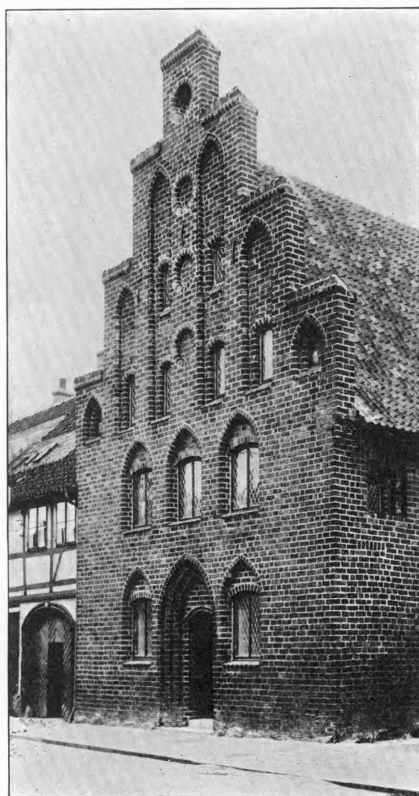

Fig. 1. Næstved. Helligaandshuset.

S. JØRGENS HUS I AADERUP

S. Jørgens Hus nævnes første Gang 1261. Som Hospital for spedalske laa det udenfor Købstaden, i Landsbyen Aaderup, ved den nuværende Næstved—Vordingborg Landevej i S. Mortens Landsogn. Efter Reformationen lagdes dets Gods under Helligaandshuset, der 1631 ejede 7 Gaarde og 3 Huse i Aaderup, hvoraf det ene Hus var bygget paa Hospitalskirkegaarden. I et Kongebrev

fra 1492 forpligtedes Hospitalsforstanderen til at holde en Kapellan, som skulde læse tre ugentlige Messer, og til at bygge og forbedre Kirken og Gaarden og forbedre Kirken med Ornament¹⁷.

1924 og tidligere er der paa Fattiggaardens Mark ned mod Susaaen sporet Murrester og Begravelser.

KILDER OG HENVISNINGER

Helligaandshus. Museumsindberetning af C. A. Jensen 1908. Noter om Istandsættelsen af Arkitekt Tidemand-Dal, Næstved (NM). — Opmaaling af V. Ahlmann 1903 (NM). — V. Lorenzen i: Gammel dansk Bygningskultur (Foren, til gamle Bygningers Bevaring) II, 1909. S. 15—26.

¹ Erslev: Testamenter. S. 166. ² Lindbæk og Stemann: Danske Helligaandsklostre 1906. S. 11. ³ Vedr. Stiftelsens senere Historie se Lorenzen, Trap 4. Udg. og R. Nielsen: Næstveds Historie I, 42 og III, 103. ⁴ Acta Pont. Dan. VI, 71. ⁵ D. A. III, 99. H. F. VII, 450. ⁶ Sjæll. Stiftsøvr. Arkiv. Kommunesager Næstved (LA). ⁷ S. Peders K. Rgsk. ⁸ Arkitekt Tidemand-Dals Optegnelser. ⁹ Præstø Amts Aarb. VII (1918), 72.

Graabrødrekloster. V. Lorenzen: Danske Franciskanerklostres Bygningshistorie. 1914. S. 99. — Johs. Lindbæk: Danske Franciskanerklostre 1914. S. 176. — R. Nielsen: Næstved I, 25.

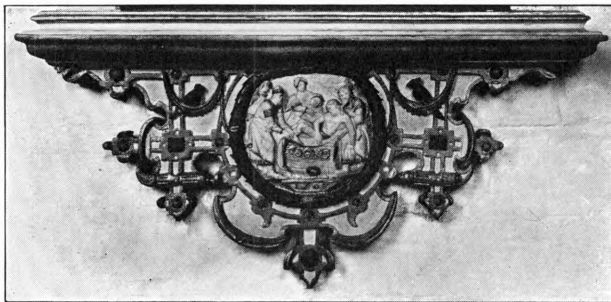
¹⁰ S. R. D. IV, 344. ¹¹ Om Kirkens Nedbrydelse: Kanc. Brevb. 1552. 213. ¹² Helvaderus: Sylva chronologica 1624. S. 89. ¹³ Sml. Indberetning 1743, trykt i Præstø Amts Aarb. VII, 71 f.

Sortebrødrekloster. V. Lorenzen: Danske Dominikanerklostres Bygningshistorie 1920. S. 60. — Trap 4. Udg. III, 302 f. — R. Nielsen: Næstved I, 30.

¹⁴ Erslev: Testamenter. S. 8. Acta Pont. Dan. II, 975. ¹⁵ Lübeckisches Urkundenbuch Nr. 66. S. 445. ¹⁶ Danske Mag. 3. R. III, 298.

S. *Jørgens Hus*. R. Nielsen: Næstved I, 36. ¹⁷ H. F. X, 190.

I en Gaard i Næstved stod 1895 en ret ødelagt *Font* af Kalksten, fra Tiden o. 1300, med to Rækker Arkadefelter over hinanden. (Henry Petersens Notebog IV, 80 (NM)).

Næstved S. Peder. Jacob Leippes Epitaf 1607.